

Saamelais- tutkimus näyttää voimansa

Veli-Pekka Lehtola: Saamelaiset suomalaiset, kohtaamisia 1896–1953. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1351/Tiede, SKS 2012. 528 s.; Lehtola, Veli-Pekka, Ulla Piela & Hanna Snellman (toim.): Saamenmaa. Kulttuuritieteellisiä näkökulmia. Kalevalaseuran vuosikirja 91. SKS 2012. 320 s.

Saamelaisen kulttuurin professori Veli-Pekka Lehtola on useiden vuosien ajan valistanut suomalaista lukijakuntaa artikkeleilla ja julkaisuilla, jotka ovat koko ajan edustaneet korkeaa tutkimuksellista tasoa. *Saamelaiset suomalaiset* on hieno, yli 500-sivuinen ja upeasti

kuvitettu yhteenveto pitkästä tutkimushistoriasta. Etnisten suhteiden ja etnopolitiikan historiasta kiinnostuneelle Lehtolan magnum opus on todellinen aarreaita, täynnä tietoa, haastavia kysymyksenasetteluja ja ajatuksia herättäviä havaintoja.

Lehtola on tiivistänyt kantavan näkökulmansa kirjan otsikkoon: *Saamelaiset suomalaiset* kertoo siitä, kuinka saamelaisväestö asettui kontekstiin, johon rajojen vetäminen pohjoisessa heidät 1800-luvun kuluessa asetti. Rajojen vetäminen ja Pohjolan valtioiden nationalistinen politiikka teki saamelaisista kunkin maan saamelaisia pirstoen perinteisen ”rajattoman” Saamenmaan kansallisiin karsinoinhin. Rajat loivat uusia ehtoja elinkeinoille, saivat aikaan muuttoliikkeitä ja ennen muuta kiinnostivat etelän vallanpitäjien ja virkamiesten mielenkiinnon uusiin raja-alueisiin. Etelästä jo vuosisatoja tulleet muuttajat alkoivat edustaa paitsi itseään, myös valtaväestöä. Tämä loi uusia jännitteitä ja uusia sopeutumishaasteita, joihin eri alueiden saamelaisryhmät reagoivat toisistaan poikkeavilla tavoilla.

Kohtaamiset, vuorovaikutus eri muodoissaan, on tutkimuksen kantava juoni. Lehtola jakaa tutkimusaikansa kolmeen periodiin, 1896–1919, 1920–1944 ja 1944–1953, jotka perustuvat keskeisiin käännekohtiin seikoissa, jotka määrittivät suomalais-saamelaisien suhteiden kehitystä. Taitavasti Lehtola nivoo yhteen valtiollisen politiikan, aluetasolla tapahtuneiden väestöllisten ja kulttuuristen muutosten ja eri saamelaisryhmien elinkeinon ehtoissa tapahtuneet muutokset. Tuloksena on havainnollinen ja eloisa kuvaus saamelaislinkeinojen kehityksestä, väestökehitykseen vaikuttaneista tekijöistä, saamelaiskulttuurin erilaisista historiallisista kerroksista, suomalaisten toimijoiden vaikutuksesta ja samalla saamelaisien omasta työstä ja toiminnasta omien taus-

taryhmiensä toiveiden ja pelkojen tulkkeina.

Lehtolan teoksen suuri ansio on, että siinä sormella osoittelematta ja rautalangasta vääntelemättä kuvataan historiallisen kehityksen saamelaisväestölle tuottamat muutokset ja samalla se, kuinka saamelaisväestö itse aktiivisesti pyrki tähän kehitykseen vaikuttamaan. Saamenmaa oli toki eräänlaisen kolonialismin kohteena ja Lehtola näyttää selkeästi myös kenellä ja millaisia kolonialistia asenteita ja tavoitteita oli. Mutta Lehtola osoittaa lisäksi, että kehitys ei ollut yksioikoista eikä ristiriidaton. Saamelaisväestö ei ollut yhtenäinen, ei elinkeinoiltaan, ei tavoiltaan eikä asenteiltaan, vaan saamelaisryhmien omat sisäiset ristiriidat (ja eturistiriidat) tulevat havainnollisesti esille. Lehtola ei rakenna kuvaa kolonialismin avuttomista uhreista, vaan hänen lähestymiskulmansa on aina saamelaisväestössä itsessään. Tässä kohtaa Lehtolan kuvaus ei varmastiakaan miellytä kaikkia aktiivisia saamelaispoliitikkoja, joiden ohjelman kannalta on ollut ja on edelleen edullista korostaa yksipuolista uhri- ja kärsimyshistoriaa.

Lehtolan teos avaa myös kiintoisan näkökulman Suomen tiedehistoriaan. Siinä käydään läpi saamelaistutkimuksen vaiheet, esitellään saamelaistutkijat ja heitä avustaneet paikalliset toimijat, niin saamelaiset kuin lantalaisetkin. Ihana kuvitus paljastaa myös tämän puolen, romantisoivat kuvat, stereotyyppit ja ylimieliset asenteet – totuuden nimissä samaa ylenkatsetta ja stereotyyppien varassa toimimista osasivat välittää myös eri saamelaisryhmät ja -toimijat toisistaan. Tässä suhteessa erityisesti kohtavaestön vaiheiden kuvaus on paikoin rankkaa luettavaa.

Ei ole mieltä ryhtyä yksityiskohtaisesti kuvailemaan Veli-Pekka Lehtolan lukijalle tarjoaman aarreaitan sisältöä; vaikka se avaa upeasti yleisiä poliittisia ja ideolo-

gisia kehityskulkuja, se kuvauksena rakentuu ennen muuta elävälle, yksityiskohtien ja yksittäisten toimijoiden kautta luodulle historialle, josta puuttuu kaikki kuiva teoreettisuus. Tässä kohtaa ei voi olla korostamatta runsaan kuvituksen omaa, jo itsessään avartavaa merkitystä. Kun Lehtola vielä on pystynyt identifioimaan lähes kaikki kuvissa esiintyvät henkilöt ja kertomaan heidän elämästään, kirja toimii myös visuaalisena aivomyrskylähteenä.

Veli-Pekka Lehtolan upea tutkimus, niin elävää kerrontaa kuin onkin, nojaa valtavan laajalle tutkimuspohjalle. Kirjan lähde- ja kirjallisuusluettelot muodostavat itsessään tärkeän Lapin-tutkimuksen bibliografian. Kaiken lisäksi Lehtola on lisännyt kirjaan lyhyen sanakirjan, jonka avulla lantalainenkin lukija pystyy ymmärtämään Lappi-spesifiä sanastoa.

Jos Lehtolan tutkimus vetää yhteen kaiken sen, mitä tutkimus tähän mennessä on tuottanut, niin Kalevalaseuran julkaisema *Saamenmaa – kulttuuritieteellisiä näkökulmia* antaa välähdyksiä siitä, mihin suuntaan tutkimus on jatkossa menossa. Kokoelmassa on 18 artikkelia, jotka on ryhmitelty kolmen pääotsikon alle: ”Arki, asema ja paikallisuus” avaa muun muassa nimistöntutkimuksen antia (Taarna Valtonen), naisten uskonnollista roolia (Ritva Kylli), seitoja (Tiina Äikäs) ja Lokan allas-evakkojen muistelmia-aineistoja (Anna-Liisa Väyrynen). Veli-Pekka Lehtolan ja Anni-Siiri Länsmanin artikkelia ”Saamelaisliikkeen perintö ja institutionaalisoinnut saamelaisuus” voi pitää eräänlaisena etnohistoriallisen ja etnopolitiittisen analyysin avaintekstinä. Länsman ja Lehtola analysoivat saamelaisliikkeen luomaa retoriikkaa ja avaavat saamelaisuus-käsitteistön historiallista kehitystä erityisesti etnopolitiittisen kehityksen kontekstissa. He pohtivat aktiivisten saamelaiskuvolvien avainkäsitteitä,

tavoitteita ja organisoitumisprinsipppejä. Saamelaisliikkeen historiallinen analyysi on monella tapaa mielenkiintoinen, ja vertailua laajemminkin etnopolitiittisen järjestäytymisen logiikkaan olisi mielenkiintoista tehdä. Esimerkiksi romanien etnopolitiittisen organisoitumisen historiassa voidaan hyvin nähdä samantyyppiset vaiheet, ja samaa vertailua olisi syytä tehdä laajemminkin kansainvälisenä vertailuna. On todella jännittävää, miten radikaalin vaiheen aikana luodut kuvastot ovat jääneet elämään ja vaikuttavat liikkeen myöhemmissä vaiheissa.

Tero Mustosen artikkeli ”Kohti saamelaistutkimuksen uutta tulokintakehystä” avaakin näkökulmaa siihen, kuinka kansainvälinen yhteistyö, niin saamelaisten kesken kuin alkuperäiskansakontekstissa, vaikuttaa poliittiseen retoriikkaan ja samalla kansalliseen itsemymmärrykseen. Itsehallinnollisen kehityksen luoma väistämätön integraatio toisaalla, radikaali retoriikka ja postkolonialismin käsitteistöä ammentava konfrontaatio toisaalla tuottavat kiintoisaa moniäänisyyttä ja samalla ryhmän sisäisiä rajujakin ristiriitoja. Taistelu siitä, kuka on oikea saamelainen ja mitä on oikea saamelaisuus, on yhtä kiihkeää kuin romaniyhteisön sisäinen taistelu ”oikeasta mustalaisuudesta”. Nämä kerroksellisuudet ja sisäiset jakaantumiset ovat kova haaste niin kulttuurin kuin politiikan tutkijoillekin.

Artikkelikokoelman toinen pääjakso keskittyy erityisesti musiikin ja runouden tutkimukseen. Thomas A. DuBois analysoi ensimmäisen saamelaiskirjailijan Johan Turin aineistoja, Leena Valkeapää ja Kari Sallamaa Nils-Aslak Valkeapään taiteellista työtä ja Marko Jouste saamelaista lauluperinnettä, joka osoittautuu paljon monipuolisemmaksi ja -sävyisemmäksi kuin on yleensä musiikintutkimuksessa ymmärrettykään. Lisäksi Jorma Lehtola etsii kiintoisalla tavalla

suomalaisten säveltäjien yrityksiä tuoda saamelaisuutta omiin töihinsä. Kulttuurintutkimuksellisessa ”Valvotut teot ja taidot” -osiossa analysoidaan museoiden saamelaiskulttuurinäkemyksiä (Niko Potinkara) ja saamelaisopetuksen tutkimusta (Pigga Keskitalo, Kaarina Määttä & Satu Uusiautti). Sigga-Marja Magga avaa kiintoisalla tavalla saamelaisen käsityön kehittämishankkeita kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta. Lopulta ”Haasteita”-osiossa analysoidaan muun muassa saamelaisiin kohdistuvaa rasismia (Vesa Puuronen) ja saamelaistutkimuksen erään keskeisen toimijan, Väinö Tannerin, tutkimuksia ja niiden vastaanottoa.

Katsauskokoelmien tapaan *Saamenmaa* on hieman hajanainen kokonaisuus, mutta antaa havainnollisen kuvaan siitä, kuinka uudet kysymyksenasettelut ovat hedelmöittäneet tutkimuksen eri kenttiä. Näyttää siltä, että saamelaisuuden ja Saamenmaan tutkimus elää hyvin hedelmällistä kehitysvaihetta, jossa niin arkeologia, nimistöntutkimus, taiteentutkimuksen laaja kenttä kuin perinteentutkimus on ymmärtämässä saamelaisuuden tutkimuksen haasteellisuuden ja monivärisyyden.

Suomalaisessa vähemmistöhistoriallisessa ja etnisyytutkimuksessa on Veli-Pekka Lehtolan vanavedessä nousemassa uusi sukupolvi, jonka tuloksia jää odottamaan mielenkiinnolla. Jatkossa voi toivoa, että saamme yhä enemmän myös kansainvälistä vertailua ja näkökulmaa, samaan tapaan kuin vaikkapa Marjut Anttosen on Pohjois-Norjaa koskevissa tutkimuksissa.

– PANU PULMA